

Milenko Brkić

Odgojno-obrazovni sustav Bosne i Hercegovine temeljna pretpostavka integracije BiH u Europsku uniju

Uvod

Opće je poznato da odgojno-obrazovni sustav jedne zemlje, u svim svojim segmentima i na svim razinama, obilato dijeli sudbinu svih društvenih, gospodarskih, političkih, kulturoloških i drugih zbivanja i promjena koje se odvijaju u toj zemlji.

Sva zbivanja i sve promjene koje su se odvijale u Bosni i Hercegovini u najružnijoj formi i na najdrastičniji način odrazili su se i na odgojno-obrazovni sustav, koji se, vjerojatno zadugo, neće i ne može oporaviti.

Odgojno-obrazovni sustav Bosne i Hercegovine, ako sustav uopće i postoji, u najizravnijem smislu riječi destruiran je, razrušen, razbijen, fragmentiran, rascjepkan na trinaest manjih cjelina, koje međusobno ničim nisu povezane. S druge pak strane, takav kakav jest, sustav je do te mjere ispolitiziran da su ga vladajuće strukture obilato koristile, i još uvijek ga koriste, kao dodatno ideološko oruđe za ostvarivanje vlastitih ciljeva i projekata.

Umjesto da je u funkciji pomirenja i trajnoga mira, tolerancije i razumijevanja, sigurnosti i stabilnosti, odgojno-obrazovni sustav je, na žalost, dobrim dijelom bez vlastite krivnje, još uvijek i ne tako rijetko, ozbiljna smetnja reintegraciji Bosne i Hercegovine i njenoj integraciji u europske i euroatlantske asocijacije.

Potrebe za promjenama

Osim proteklih nemilih događanja, i Bosnu i Hercegovinu je zahvatilo vrijeme brojnih promjena na znanstvenom, tehnološkom, ekonomskom, društveno-političkom, proizvodnom, prirodno-ekološkom, kulturnom i, što je najznačajnije, obiteljskom planu. Sve te promjene imale su i imaju znatnog odraza i na odgojno-obrazovni sustav i izložile su ga ozbiljnom iskušenju.

Stoga se odgojno-obrazovni sustav u Bosni i Hercegovini ovoga puta mora istinski reformirati i primiti potpuno novu, odgovorniju i aktivniju ulogu.

Istina, mi smo u Bosni i Hercegovini i prije ratnih zbivanja, u više navrata, posezali za promjenama u odgoju i obrazovanju, ali nikada nismo išli do kraja, niti smo dobivali one rezultate koji bi bili na razini očekivanih. Odgojno-obrazovnom smo sustavu pod firmom reformi zapravo samo dodavali i dodavali nove obveze, kako sadržajne tako i organizacijske naravi, umjesto da smo sustav rasterećivali i činili ga laganijim, jednostavnijim i rasterećenijim. Razlozi takvoga stanja su višestruki. Najznačajniji je ipak u našem mentalnom sklopu, u našem mentalitetu. Mi zapravo hoćemo promjene po svaku cijenu i na brzinu. Mi nemamo strpljenja, mi nismo navikli na temeljit pristup, mi nemamo vremena, nama se stalno žuri. Osim toga, brojne promjene koje smo i poduzimali temeljene su na voluntarizmu ili, što je još gore, najčešće na političkim premisama. U brojnim promjenama, a toga se i ovoga puta najviše treba bojati, nije se uspostavljao kontinuitet između već dostignutih vrijednosti, između već dostignutog stupnja u odgoju i obrazovanju i predloženih promjena, kako bi se na taj način sačuvalo ono što je odgojno-obrazovna praksa iznjedrila kao vrijednost, kao kvalitetu, kao opće dobro. Jednostavno, ponašali smo se kao da tek od nas počinje svijet, kao da ljudi prije nas ništa nisu radili. Ili, što je još žalosnije, pojedini ljudi koji su bili apologeti i gorljivi zagovornici brojnih vrijednosti sada ih s istom argumentacijom, samo s drugim predznakom, ali i s većim zanosom i žarom - osporavaju.

Međutim, baš ova naša nova stvarnost, ma koliko bila gruba i konfliktna, ma koliko bila tmurna i siva, ma koliko izgledala beznadna, upravo od odgojno-obrazovnog sustava traži da u ovim novim uvjetima iskaže svoju odlučnost, jasnoću, čvrstoću i postojanost, u kojemu bi i odgojno-obrazovni radnici mogli iskazati dodatni angažman, aktivnije sudjelovanje, osobni identitet, autentičnost i pojačan napor.

Krize skoro svih vrsta, koje su debelo zadesile Bosnu i Hercegovinu, priznali to neki ili ne, odgojno-obrazovni sustav stavljaju u novu aktivniju funkciju. Obrazovanje i znanost moraju biti presudni činitelji svekolikog ekonomskog i društvenog napretka. I što god prije shvatimo da znanje nije samo faktor razvoja, već i sam razvoj, ili, kako neki kažu, faktor svih faktora,

moć koja služi za proizvodnju svih ostalih tipova moći, brže i lakše ćemo svladavati nagomilane teškoće. Znanje i obrazovanje su u novim uvjetima ključni čimbenici humanizacije i civilizacije društva, njegovog gospodarskog i kulturnog razvitka, napretka i održivog mira. Ove činjenice moraju biti svjesni svi, a ponajprije i ponajviše ljudi u tijelima vlasti i u poduzetnim organizacijama. Ulaganje u obrazovanje višestruko se vraća. To je ulaganje na dulju stazu.

Za odgojno-obrazovni sustav od posebnog su značenja novi, pluralni i demokratski odnosi, posebice idejni pluralizam i pluralizam vlasništva. Istina, posljedice ideološkog monolitizma ponovno su na sceni, ali u novom ruhu i u trodimenzionalnoj formi. I umjesto da se novi ideološki mozaik iskoristi kao šansa, kao mogućnost obogaćivanja, on se kod nas u Bosni i Hercegovini izrodio u najstrašnju formu ljudskih odnosa - u rat. Nismo dakle obrazovani, nismo odgojeni da kroz različitosti, pa i konfrontacije, pokazujemo strpljivost i dijalog, da shvatimo i prihvatimo drugog i drugačijeg, da razvijamo ljubav i toleranciju, da odbacujemo projekte i ideje, ali da ne odbacujemo ljude.

Stoga odgojno-obrazovni sustav na ovom planu ima izuzetnu i tešku, ali ne i nesavladivu zadaću.

Odgoj za demokraciju, temeljno ljudsko pravo i obveza

Među značajnijim pitanjima odgojno obrazovnog sustava u Bosni i Hercegovini je odgoj mladih za demokraciju i temeljna ljudska prava, te za interkulturalni odgoj.

Klasična definicija demokracije glasi: “Demokracija je upravljanje narodom u ime naroda.” Naravno, ovakvo definiranje demokraciju razlikuje od aristokracije koja podrazumijeva upravljanje od strane najboljih, ili od autokracije koja podrazumijeva upravljanje od strane samo jedne osobe, plutokracije koja podrazumijeva upravljanje od strane bogatih, oligarhije koja podrazumijeva upravljanje od strane nekolicine, stratokracije koja podrazumijeva upravljanje od strane vojske, birokracije koja podrazumijeva upravljanje od strane javnih službenika i sl. Ovako uprošćeno definiranje demokracije svodi demokraciju samo u sferu ustroja vlasti i o drugim obilježjima ljudske djelatnosti i ne govori. Međutim, demokracija je daleko složeniji proces i jednako se odnosi i na druge sfere ljudske djelatnosti kao što su: gospodarstvo, obrazovanje, uprava i pravosuđe i sl. Osim toga, često čujemo izričaje: “parlamentarna demokracija”, “pluralna demokracija”, “neposredna demokracija”, “formalna demokracija”, “narodna demokracija”, “liberalna demokracija” i sl. Svi ti termini govore koliko je demokracija složen proces, i istovremeno traže da se odgovori na pitanje postoji li jedna ili više demokracija i što je za demokraciju suštinsko, što je za demokraciju važno,

što predstavlja njezinu jezgru? Odgovori na ova pitanja izuzetno su važni jer se na demokraciju poziva svatko, pa čak i diktatorski režimi. Još uvijek nam u ušima odzvanjaju pojmovi samoupravna demokracija, socijalistička demokracija, radnička demokracija, a od ove današnje, svagdanje demokracije, ni živjeti ne možemo. Sve odluke i svi postupci, ma kakve posljedice proizveli, pravdaju se demokratskom većinom i umiruju savjest onih koji su ih donijeli. Međutim, zaboravlja se da vlast može biti tiranska kada na izborima liste ili kandidati dobiju vlast i sa 99% glasova. Zna se, takvi izbori nisu slobodni, nisu pravedni, nisu demokratski. Riječ je obično o formalnoj demokraciji koja stvara lažni privid, ili još konkretnije, riječ je o pomanjkanju naobrazbe kod ljudi, njihovoj nedovoljnoj informiranosti koja je opet, redovito, rezultat sustavnog nečasnog djelovanja vladajućih struktura preko sredstava informiranja, tako da običan čovjek često i ne može prosuđivati o čemu se zapravo radi. Riječ je, dakle, o bezočnoj manipulaciji pučanstvom, od strane vladajućih struktura, putem medija.

Na našu žalost, postoji i previše zemalja u kojima demokracija predstavlja fikciju, pa čak i ruglo. Prividnom i formalnom demokracijom, veličajući zasluge i uspjehe, govoreći stalno o slobodi i demokraciji, često se prikriva vlastita diktatura. Opće je poznato, onaj tko živi demokraciju o njoj malo govori. Ona je prisutna, svugdje je ima, jasno se osjeća, svi je doživljavaju, pa je i ne treba naglašavati. Međutim, tamo gdje demokracije nema, puna su je usta. U nju se jednako zaklinju i unitarističko-centralistički i federalno-konfederalni sustavi. Ili, u demokraciju se jednako zaklinju i predsjednički i parlamentarni sustavi. Konačno, zar danas nismo svjedoci da se u demokraciju zaklinju svi pa i najokorjeliji diktatorski režimi. Zbog svega ovoga, zbog ovako široke uporabe termina demokracija, zbog nejasnoće izričaja, dužni smo pojam demokracije jasnije odrediti.

Budući da je pisac ovih redaka, prije svega prosvjetni i znanstveni radnik, to je razumljivo da problematici demokracije prilazi, prvenstveno, s odgojno-obrazovnog stajališta. Naime, demokracija nije nešto što se samo po sebi razumije, što je određeno, dano, pa stoga smo dužni mlade odgajati za demokraciju kako bi je mogli razumjeti, shvaćati i prihvaćati, kako bi je mogli u svakodnevni život unositi i kako bi znali demokraciju živjeti i razvijati.

Pored toga, zahtjev za demokracijom, naročito u novije vrijeme, nameće se u svim sferama ljudske djelatnosti, skoro kao uvjet egzistencije i opstanka. Istina, taj zahtjev za demokracijom, sve češće, nailazi i na otpore raznih vrsta i biva izobličen na sve moguće načine od demagogije svih vrsta do diktatora svih fela. Danas se svi zaklinju u demokraciju i sasvim vješto koriste naše nepoznavanje njene suštine. Spoznaje o demokraciji, posebno u našim krajevima, sustavno su iskrivljivane, pa i najobrazovaniji malo znaju o

istinskoj demokraciji. Naime, svi oni koji misle da puno znaju o demokraciji upravo pokazuju da su neobrazovani, da malo znaju.

Za demokraciju se treba sustavno obrazovati i odgajati. Odgajati za demokraciju znači odgajati prosvijećene i odgovorne ljude, ljude koji misle, dakle misleće ljude, razborite ljude, moralne i karakterne ljude, ljude koji znadu cijeniti sebe i uvažavati druge, ljude koji znadu uvažavati mišljenja drugih i ljude koji znadu shvaćati ograničenja vlastitih mišljenja i stajališta, ljude koji svoja ponašanja znadu kontrolirati. Naučiti se demokratski ponašati, znači suzbiti instinktivno ponašanje u sebi, znači suzbiti dominantno ponašanje u sebi. Takva ponašanja, ma koliko bila prirodna, ona su surova, neoplemenjena, ona su primitivna i nisu demokratska. Zbog svega toga, ljude moramo odgajati za demokraciju i demokratske odnose.

Strogo didaktički uzevši, odgoj za demokraciju bi se trebao realizirati na tri razine.

Prije svega, odgoj za demokraciju podrazumijeva usvajanje određenih znanja, usvajanje temeljnih pojmova. Ljudi moraju ovladati određenim znanjima, određenim pojmovima, kako bi bili pripravnici razumjeti sebe i druge.

Pored znanja, odgoj za demokraciju podrazumijeva i usvajanje i izgrađivanje određenog sustava vrijednosti, usvajanje i izgrađivanje temeljnih moralnih i karakternih crta. Naravno, odgoj za demokraciju podrazumijeva usvajanje i izgrađivanje općih univerzalnih vrijednosti, koje vrijede u svim društvima i svim vremenima. Iz ovoga proizlazi da nije dovoljno samo imati znanje o nekim vrijednostima, važno ih je i svjesno prihvatiti i usvojiti i ugraditi u svoj sustav razmišljanja i rezoniranja. Nije, dakle, dovoljno samo znati što su neke vrijednosti, što je npr. istina ili pravda, poštenje i čast, hrabrost ili razboritost, poželjno je te vrijednosti shvatiti i prihvatiti, internalizirati ih u sebi i ugraditi ih u vlastiti sustav. Značajno je da vrijednosti postanu dio nas, dio našega moralnog i društvenog bića.

I najzad, treća razina odgoja za demokraciju podrazumijeva da se sukladno usvojenim vrijednostima znamo vladati i djelovati i u svagdanjem životu te vrijednosti živjeti i prakticirati. Nije dovoljno, dakle, imati znanje o nekoj vrijednosti, pa tu vrijednost svjesno i usvojiti i prihvatiti, značajno je tu vrijednost svakodnevno prakticirati, po njoj se vladati i nju živjeti. Jer, što znači znati istinu, biti nje svjestan, a ne vladati se sukladno toj istini. Odgoj za demokraciju podrazumijeva sve tri razine, od kojih je treća i najvažnija. Tek kada imamo sklad znanja, usvojenja i vladanja, tek onda možemo govoriti o demokratskom činu, demokratskom vladanju, o demokraciji.

Nije dovoljno samo puko veličanje demokracije da bi se opravdalo nametanje volje i vlastitih stajališta. Bar danas smo svjedoci neizmjernog veličanja i zaklinjanja u demokraciju i istovremenog nametanja neograničene vladavine i samovlašća da to postaje smiješno, pa čak i karikaturalno.

Međutim, zbog naše nepismenosti za demokraciju, zbog naše neobrazovanosti, nedovoljnog odgoja, mi živimo u lažnoj, formalnoj, fiktivnoj demokraciji. Nama se proklamiraju časni ciljevi, a putovi ostvarivanja tih ciljeva kao da nisu važni. Međutim, upravo načini dolaska do časnih ciljeva pretpostavljaju demokratsko ili nedemokratsko vladanje. Taj nesklad između proklamiranih ciljeva i načina njihova ostvarenja u svakodnevnoj praksi često izaziva pometnju i nejasnoće.

Stoga, odgoju za demokraciju treba pristupiti na vrijeme, temeljito i organizirano. Nije dobro u ime demokracije dopustiti anarhiju, nered i javašluk, jer se zapravo time odvraća od odgoja za demokraciju i učinjene pogreške se teško popravljaju. Isto tako, nije dobro nečija ili vlastita stajališta dizati na razinu nepogrješivosti i time odgoj za demokraciju pretvarati u indoktriniranost, u fanatizam najširih razmjera. I jednih i drugih primjera u našoj današnjoj praksi ima na pretek. Jednostavno, ljudi nisu odgojeni za demokraciju, ljudi ne znaju što je istinska demokracija. Treba shvatiti da se demokracija ne može nametati. Ona se mora nuditi kao rješenje, kako bi se njene vrijednosti uočile, shvatile i prihvatile. Tek tada možemo govoriti o istinskoj demokraciji.

Kod demokracije je slično kao i u vjerskom odgoju. Roditelji su npr. dužni, jer ih na to njihova uvjerenja tjeraju, svoju vjeru i vjeru svojih otaca prenositi na djecu. Međutim, temelj vjere je u tome da se ona prihvaća. Želimo li, dakle, dijete odgojiti u vjeri, lakše ćemo to učiniti ako predložimo, ako nudimo, a ne ako namećemo. Vjera prihvaćena vlastitom voljom, vlastitom spoznajom i uvjerenjem je istinska vjera, prava vjera. Vjera nametnuta od drugih, vjera koja nije prihvaćena, nije postojana, nije sigurna, nije čvrsta, nije stabilna, ona je nestalna. Ovdje treba naglasiti i tri puta debelo podcrtati, vjeru treba nuditi, jer ako ne bismo nudili ostali bismo u neznanju. Nuditi ne znači nametati, ne znači nečiju slobodu sputavati. Nuditi znači pružati šansu da drugi, snagom svoje volje, ponuđeno shvate i prihvate i da se po tome kasnije vladaju. Bez nuđenja nema izbora, bez izbora nema spoznaje, nema uvjerenja, a bez uvjerenja nema istinskog i pravog djelovanja.

Potpuno je isto i s demokracijom. Demokraciju treba nuditi, treba je upoznati da bi je prihvatili, a treba je prihvatiti da bi je živjeli. Demokracija je isuviše važna da bismo prema njoj bili indiferentni. Ona je važna jer bez nje nema napretka društva, nema napretka civilizacije, nema napretka čovječanstva. Istina, mi je stalno spominjemo, u nju se zaklinjemo, o njoj stalno pričamo, ali je u djelo malo provodimo. Ono što je najtužnije, neizmjereno je priželjkujemo, a kad god smo blizu nje stalno nam izmiče, nikako da je uhvatimo.

Kako joj onda prići? Kako je usvojiti? I kako je živjeti?

Prije svega, od najranijih dana, u kući, a posebice u školi treba poticati stjecanje vlastitog iskustva kroz razne demokratske procese. Mnogi teoretičari demokracije stjecanje demokratskih iskustava u najranijem djetinjstvu smatraju najvažnijim odgojnim činom za razvoj demokracije. Stoga se već od vrtića, pa preko osnovne i srednje škole do fakulteta preporuča plansko i organizirano, aktivno vježbanje u demokraciji. Mnogi autori naglašavaju da bi bila prava šteta tu prirodnu i povlaštenu sredinu kao što su vrtić, škola i razred ne iskoristiti za razvoj demokracije i demokratskih odnosa. Osim toga, to iskreno i ničim neiskvareno životno doba, doba djetinjstva i mladosti, najprikladnije je doba za usvajanje demokratskih vrijednosti. Istina, treba naglasiti, iskustvo demokracije unutar škole djetinjasto je i iluzorno ako ga ne popratimo istinskim življenjem i istinskim sudjelovanjem. U školi nije dovoljno govoriti kako treba oslušivati i čuti glas mladih. To treba i činiti, treba stvarati pretpostavke da se njihov glas uistinu čuje i poštuje. Na taj način dajemo doprinos odgoju za demokraciju. Demagogiji i nemoralu nema mjesta u školi. Ništa ne škodi demokraciji kao neodgovornost, laž i demagogija, neizvršavanje preuzetih obveza, neispunjavanje danih obećanja. Odgovornost je zapravo temelj demokracije.

Uz odgovornost i poštenje, temelj demokracije je i jasan sustav vrijednosti. Tamo gdje nema sustava vrijednosti ne može biti ni demokracije. U društvima, kao što je i naše, gdje je sustav vrijednosti poremećen, gdje je slomljen, skršen, izmrvljen, teško je govoriti o demokraciji. Zato, da bi demokracije bilo, moramo najprije stvarati, izgrađivati i usvajati vrijednosti.

Što su, zapravo, vrijednosti i kako ih definirati? To su načela koja valja uvažavati, koja treba poštivati, načela u koja vjerujemo, načela po kojima se vladamo, prema kojima usmjeravamo svoje snage, načela na temelju kojih izričemo svoje sudove. Vjerovati u neku vrijednost znači poštivati je, promicati je, stvarati od nje ideal, ponuditi je i drugima da je poštuju i promiču, kako bi je zajednički doživljavali, zajednički čuvali i njegovali i, ako treba, žrtvu za nju zajednički podnosili. Uzmimo npr. trenutačno aktualan i akutan, rekao bih, stav o suživotu. O tom stavu slušamo dijametralno suprotna stajališta. Jedni misle da je suživot nemoguć jer su utvrdili duboke razloge koji ga onemogućavaju. Drugi pak u njega vjeruju, jer su utvrdili duboke razloge koji ga omogućavaju. Dakle, i jedni i drugi su došli do stajališta na temelju određenih usporedbi. Razlika je u tomu što im je polazna osnovica različita, što su im vrijednosti različite, što su im pristupi drugačiji. To su te vrijednosti koje su poremećene, slomljene, izmrvljene, izdrobljene, pa su i ljudi zbunjeni, u stajalištima nedorečeni, nejasni. Međutim, nevjerojatno je zašto se, makar, ljudi u ovim teškim vremenima, a pogotovu vjernici, u donošenju stavova i zaključaka ne pridržavaju univerzalnih, općih, vječnih i nepromjenjivih vrijednosti, koje je svaka vjera ugradila u svoje vrijednosni

sustav. Kada bi se ljudi, pa makar samo i vjernici, toga pridržavali, stavovi bi bili utemeljeniji, stajališta kvalitetnija, a i sukobljavanja bi bila svedena na minimum. Eto, kada bi i navedeni stav o suživotu zauzimali na temelju vjerskih, univerzalnih polazišta, razlike bi uistinu bile rjeđe, a i sukobi daleko manji.

Zato u odgoju za demokraciju i demokratske vrijednosti nije dovoljno suhoparno govoriti, već govoriti iz uvjerenja i to uvjerenje živjeti i prakticirati. Odgajati za demokraciju znači odgajati aktivnog građanina, a ne čovjeka pasivnog vladanja, pasivnog promatrača. Današnje stanje ravnodušnosti i malodušnosti, uzdržavanja od sudjelovanja u javnom i političkom životu, sve veće suzdržavanje od glasovanja i javnog političkog očitovanja jasno govori kako imamo pasivne ljude, ljude koji nisu odgojeni u demokraciji i za demokraciju. Upravo to stanje upućuje na potrebu za odgojem za demokraciju i opravdava napore Centra za demokraciju, u čijoj organizaciji se i ovo predavanje realizira.

Cilj odgoja za demokraciju je izgrađivanje i odgoj aktivnih ljudi, ljudi koji su svjesni svoga poslanja, svojih dužnosti i svojih obveza i prava. Odgajati ljude koji su svjesni svoje uzajamne međuovisnosti, povezanosti i uvjetovanosti, ljude koji će imati osjećaj za vrijednosti, za usmjeravanje i djelovanje, ljude koji su spremni izgrađivati društvo koje im omogućava sudjelovanje u vlasti i pravo na odlučivanje o svim problemima društva. Naravno da odgoj takvog čovjeka nije jednostavan i lak posao, tim prije što nam na putu stoje brojne prepreke i poteškoće. Zato u odgoju za demokraciju ne treba nuditi gotova rješenja, jer to je indoktriniranje. Odgoj za demokraciju traži poticanje duha i promicanje vrijednosti, odricanje od neuljudnosti i grubosti, a prihvaćanje civilizacije. Odgoj za demokraciju traži osjetljivost na vrijednosti koje zahtijeva zajednički život. Demokracija traži da smo dostojni i odlučni, da se ne kolebamo i dvojimo, da budemo istrajni i izdržljivi, da istinske vrijednosti uvažavamo i svoja stajališta na njima gradimo, da smo okrenuti zajedničkom dobru i da na temeljima istine i pravde odnose uređujemo.

Istinska demokracija je težnja za pravdom, težnja za istinom, težnja za ljubavlju. Pokretačka snaga demokracije je duhovne naravi. Stoga, demokracija traži prosvijećene ljude, kompetentne i sposobne ljude, ljude koji znadu probleme uočavati, ispitivati i rješavati, situacije procjenjivati i vrjednovati. Odgoj za demokraciju je zapravo odgoj ljudi koji znadu odabirati i na temelju argumentacije procjenjivati i odlučivati, odgoj ljudi koji znadu tuđe argumente cijeniti i uvažavati, koji su tolerantni i prijemčivi i na druga stajališta. Odgoj za demokraciju pretpostavlja osposobljavati ljude da znaju razlikovati strategiju od taktike, osposobljavati ljude da znadu unaprijed predočavati određene situacije kako bi znali predviđati posljedice donesenih odluka, osposobljavati ljude da znadu uvažavati i tolerirati druge, da znadu,

eventualno, mišljenja drugih ljudi odbacivati, a ljude ne prezirati.

Odgaj za demokraciju traži uočavanje zamki kojima se u ime demokracije služe nositelji vlasti kako bi opravdali svoje interese. Često se događa da se nositelji vlasti za nečasne i nemoralne činove pozivaju na pravni legalitet, na formalnu demokraciju, na demokraciju većine. Nije rijedak slučaj da se snagom većine donose pogrešne pa i nečasne odluke. Međutim, masovno odobravanje takvih odluka, ili većinsko izglasavanje takvih odluka nije dovoljno da se neistina pretvori u istinu, da se nemoralno pretvori u moralno, da se laž pretvori u istinu, da se zlo pretvori u dobro i sl. Dobro i zlo nije određeno ponašanjem masa, nego se temeljem dobra ili zla procjenjuje ponašanje masa. Demokracija, dakle, nije samo puko nadglasavanje većine, jer većina može biti izmanipulirana, većina može biti zavedena, većina može biti zanesena iluzijama. Nije rijedak slučaj da je većina uslijed zanosa, neznanja ili iluzija i strasti na pogrešnom putu i nepravedna. Zato u istinskoj demokraciji manjina mora imati šansu zaštititi svoje dostojanstvo, svoj identitet i integritet. Istinska demokracija uvažava manjinu. Uvažavanje i poštivanje manjine i uopće ljudskih prava temelj je i pretpostavka svake demokracije. Istina, svi režimi se pozivaju na temeljna ljudska prava i tvrde za sebe da ih poštuju. Ona su ponekad i alibi, baš kod onih koji ih najviše krše, kao što i o demokraciji najviše pričaju oni koji je ne dopuštaju, koji je ne uvažavaju. Često se u ime općeg dobra, zajedničkog dobra, provlače uski, osobni, pojedinačni interesi. Često se općim, zajedničkim interesima, koji se dižu na razinu nacionalnih, svetih interesa, prikrivaju vlastiti, osobni interesi, za koje se tvrdi da su obuzdani ili da ih uopće i nema. Zbog toga su etika i moral nositelja vlasti za demokraciju najvažniji. Zakoni čak mogu biti dobri i precizni, oporba može biti snažna, pravedna i jaka, ali ništa ne može nadomjestiti savjest i moral onih koji vlast vrše. Baš zbog svih tih opasnosti kojima smo svakodnevno izloženi nužno je odgajati mlade za demokraciju, kako bi je znali prepoznavati, cijeniti i vrjednovati, u svakodnevni život unositi, i kako bi znali demokraciju živjeti i razvijati.

Da zaključimo. Odgajati za demokraciju znači odgajati za istinu, vjerovati da ona postoji, da nam prethodi i da nas nadilazi, i najzad da nas nadživljuje i na kraju da pobjeđuje. Stoga, odgajanje za demokraciju je zapravo traganje za istinom, traganje za pravdom, koje nas krijepe i nadahnjuju, koje nam snagu daju da napore trpimo i izdržimo i da zlo koje je posvuda oko nas nadvladamo i pobjeđujemo. Stoga punih usta i sa zadovoljstvom možemo reći: demokracija traži časne i poštene ljude, čestite ljude. Svjesni činjenice da je takvih odveć malo, makar u strukturama vlasti, tješimo se spoznajom da se odgojem ljudi mogu mijenjati i na taj način nedemokratski odnosi sprječavati i ublažavati.

Interkulturalno obrazovanje – potrebe i mogućnosti

Budući da je Bosna i Hercegovina pluralna zajednica, zajednica, prije svega, triju jednakopravnih, konstitutivnih naroda (Hrvata, Bošnjaka i Srba), čije su posebnosti međuovisne i povezane, međusobno duboko prožete, interkulturalno obrazovanje je pravi ključ očuvanja pluralizma, zajedničkog života, međuovisnosti i povezanosti.

Interkulturalno obrazovanje ne centralizira, ne sužava raznolikost na jednu dimenziju, ali i ne dopušta povlačenje u «torove», već razvija i izgrađuje društvenu koheziju u raznolikosti. Raznolikost je poželjna, ona nikada neće nestati i ona je pretpostavka za pravu i istinsku demokraciju. Posebice je to značajno za Bosnu i Hercegovinu, gdje se još uvijek osjećaju i oživljavaju nacionalističke strasti i ideologije koje zagovaraju ksenofobiju i nesnošljivost, razvijaju fundamentalističke ideje, regionalistički pokreti, kolektivni identiteti i sl. Sve to skupa usporava proces reintegracije Bosne i Hercegovine i slabi šanse približavanja Bosne i Hercegovine Europi i civiliziranom svijetu.

Stoga je nužno na razini cijele Bosne i Hercegovine prihvatiti koncept interkulturalnog obrazovanja i osloboditi se samodovoljnosti i etničke i vjerske izoliranosti. Interkulturalno obrazovanje pretpostavlja jednako pravo na postojanje svih, bez obzira na rasu, spol, dob, socijalno ili etničko podrijetlo, vjersku ili regionalnu pripadnost.

Interkulturalno obrazovanje posebice uvažava prava manjina, njihovo uvažavanje i pravo na identitet, vlastitu kulturu i zasebnost. Interkulturalno obrazovanje ne dopušta da se, uvjetno govoreći, manjine utope, izgube i nestanu. Interkulturalno obrazovanje njeguje odnose između manjina i većine. Većina mora voditi računa o osjećanjima manjine kako ih ne bi povrijedila. Manjine ne smiju doći u situaciju da reakcijama izražavaju svoje nezadovoljstvo i pripadnost. Ali, isto tako i pripadnost manjini ne smije biti isključiva. Stoga je interkulturalno obrazovanje preduvjet svakog napretka i perspektiva Bosne i Hercegovine.

Uloga međunarodne zajednice

Već dulje vrijeme Bosnu i Hercegovinu, uzduž i poprijeko, vodoravno i okomito, opsjedaju brojne inozemne organizacije i asocijacije. Mnoge od njih i svaka na svoj način (OHR, OESS, UNHCR, UNICEF, UNESCO; CIVITAS, SOROS i brojne druge) organiziraju razne skupove, održavaju brojne radionice, prave analize i usvajaju različite strategije o brojnim pitanjima iz oblasti odgoja i obrazovanja. Svaka od njih, zajedno i ponaosob, na ovaj ili onaj način, u manjoj ili većoj mjeri, ukazuju na brojne slabosti i

nedostatke odgojno-obrazovnog sustava, posebice u kontekstu mjera i uvjeta ulaska u euroatlantske integracije. Premda i nije bilo prevelikog zajedničkog djelovanja, ipak se može reći da skoro sve međunarodne asocijacije i organizacije primjećuju fragmentarnost sustava, nedostatak političke volje, pa i nesposobnost za, kako oni kažu, «čvrstu i prostranu reformu» i za reintegraciju odgojno-obrazovnog sustava u Bosni i Hercegovini.

Istina, tek u posljednje vrijeme i međunarodna je zajednica spoznala da djeluje fragmentarno i nesustavno, pa su se pojavile ideje o zajedničkom djelovanju kako bi se učinkovitost podigla na višu razinu.

Sukladno tomu, u veljači 2002., a uz suglasnost Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira u Bosni i Hercegovini, utemeljena je Radna skupina - Obrazovanje, s nakanom traženja suglasnosti svih organizacija aktivnih na polju edukacije. Misiji OEES-a u Bosni i Hercegovini povjerena je zadaća da svim članicama partnerima osigura potrebnu političku potporu unutar koordiniranog rada. Zbog te nove obveze, koja nimalo nije laka, a s kojom je OEES imao samo dodirne točke, OEES se morao dijelom i preustrojiti na području Bosne i Hercegovine kako bi odgovorio novoprimitim obvezama.

RGO je već kod početnog djelovanja utvrdio popis ključnih problema kod osnovnog i srednjeg obrazovanja u BiH, ukazavši na činjenicu da ne postoji jedinstven zakonski okvir u Bosni i Hercegovini, da ne postoji okvirni i jedinstven nastavni plan i program osnovnog i srednjeg obrazovanja, da je prisutna segregacija u odgoju i obrazovanju, posebice kod tzv. nacionalne skupine predmeta, te da nema političke spremnosti, pa ni spremnosti struke da se to pitanje riješi na način kako po svome značaju zaslužuje. RGO također primjećuje da nema sustava monitoringa i prisilnih mehanizama, pa sve do izobrazbe nastavnika i načina financiranja.

Na temelju iznijetih konstatacija, s kojima se skoro u cijelosti možemo suglasiti, međunarodne organizacije su istovremeno ponudile i ostvarivanje određenih ciljeva u djelatnosti odgoja i obrazovanja, a koji se u slobodnijoj interpretaciji mogu svesti na: povećanje kvaliteta, bolju organizaciju, eliminiranje svih vidova segregacije, nove zakonske okvire, suvremenije metode i oblike rada, bolju tehničku i tehnološku opremljenost, utvrđivanje standarda i normativa i sl., što su inače zahtjevi skoro svih promjena i reformi.

Za relativno kratko vrijeme, od 1. rujna do 10. listopada 2002. godine, RGO je usuglasio strateške ciljeve za reformu obrazovanja u BiH i ponudio preliminarni tekst Vijeću za implementaciju mira u Bosni i Hercegovini, koje je zasjedalo u Bruxellesu 21. studenoga 2002. godine.

Predstavljeni dokument plod je rada šest radnih skupina i podijeljen je u šest dijelova koji zajedno čine dosta koherentnu cjelinu. Ti dijelovi su:

- Pristup obrazovanju i nediskriminacija,
- Kvaliteta i modernizacija predškolskog, osnovnog i općeg srednjeg

-
-
- obrazovanja,
- Kvaliteta i modernizacija stručnog obrazovanja,
 - Kvaliteta i modernizacija visokog obrazovanja,
 - Financiranje i upravljanje u oblasti obrazovanja, i
 - Reforma zakonodavstva u oblasti obrazovanja.

U okviru prve skupine pitanja posebna pozornost posvećena je djeci povratnika s ciljem da se toj djeci omogući nesmetan odgoj i obrazovanje u integriranim multikulturalnim školama oslobođenim od političkih, vjerskih, kulturnih i drugih neprihvatljivih predrasuda i diskriminacije. Na sličan način su apostrofirana i djeca nacionalnih manjina, a posebice romska djeca i njihovo pravo uključivanja u redoviti školski sustav diljem Bosne i Hercegovine.

Budući da u Bosni i Hercegovini ima još uvijek nedopušteno veliki broj djece koja ne završavaju redovito osmogodišnje školovanje, naglašena je potreba, pa i obveza da se svoj djeci, bez obzira na razlike bilo koje vrste, osigura obvezno i besplatno osmogodišnje obrazovanje. U okviru prve skupine strateških ciljeva poseban naglasak dan je i na obvezu uključivanja djece s posebnim potrebama u redoviti školski sustav.

U okviru druge skupine strateških ciljeva naglasak je na širenju mreže predškolskih ustanova u nakani da budu dostupne i pristupačne svoj djeci i obiteljima. Akcija bi trajala do 2010. godine, a već u 2003. godini usvojit će se razvojni plan.

U okviru ove skupine naglašena je i potreba izgradnje novog okvirnog suvremenog nastavnog plana i programa za sve razine predškolskog, osnovnog i srednjeg općeg obrazovanja koji će biti fokusirani na suvremena znanja i vještine sukladna izazovima 21. stoljeća. Postavljeni rok je od 2004. do 2006. godine za sve razine.

Interesantno je spomenuti da se kao jedan od strateških ciljeva spominje primjena sustava standardiziranog ocjenjivanja i certificiranja učeničkih postignuća, i to na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, o čemu će posebno brinuti već formirana Agencija za standarde i ocjenjivanje.

Vrlo ambiciozno je zacrtan i cilj kojim se predviđa obuka nastavnika za primjenu suvremenih metoda podučavanja (2003-2006), te dobivanje licence i certifikata za sve nastavnike, zatim uspostava mreže centara za permanentno obrazovanje i niz drugih mjera za unapređenje predškolskog, osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja.

Treća skupina strateških ciljeva odnosi se na kvalitetu i modernizaciju stručnog obrazovanja. Posebno se naglašava uspostava modernog i visokokvalitetnog sustava stručnog obrazovanja, koji će biti integriran sa sustavom općeg osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, utemeljen na načelima učenja tijekom cijeloga života. Naglasak je i na standardima, na

ocjenjivanju, racionalizaciji, obuci nastavnika, autonomiji škola, uz svesrdnu finansijsku potporu odgovarajućih institucija međunarodne zajednice.

Kvaliteta i modernizacija visokog obrazovanja predstavlja posebnu skupinu strateških ciljeva među kojima se posebno naglašavaju stvaranje racionalnog, odgovornog i u konkurenciji održivog sustava financiranja visokog obrazovanja, racionalizaciju administracije i rukovodstva, povećanu i jasno određenu autonomiju sveučilišta, kvaliteta nastave, mobilnost studenata i nastavnog osoblja, te znanstvenoistraživački rad u funkciji unapređivanja znanstveno-nastavnog procesa.

Temeljna polazišta za ostvarivanje navedenih ciljeva su Bolonjska deklaracija i Lisabonska konvencija, koje će se potpisati odnosno ratificirati u jesen 2003. godine i proljeće 2004. godine, sukladno preuzetim obvezama prigodom prijema Bosne i Hercegovine u Vijeće Europe.

Financiranje i upravljanje u oblasti obrazovanja dobilo je posebno i rekao bih zasluženom mjesto u strateškim ciljevima budućih promjena u Bosni i Hercegovini. Naime, ovom naizgled sporednom, ali veoma značajnom segmentu reforme nikada se nije poklanjalo onoliko pozornosti koliko je ovo pitanje važno za cjelokupnu djelatnost. Sada se u strateškim ciljevima najavljuje ponajprije racionalnost potrošnje i učinkovitost proračunskih sredstava, poboljšanje upravljanja sredstvima, kroz trezorsko poslovanje, uredno proračunsko izvršavanje i izvješćivanje, i najzad razvijanje alternativnih mehanizama financiranja i pružanja usluga. Važno pitanje u ovome segmentu je i poboljšanje jednakosti javnog financiranja u obrazovanju kroz regije i između pojedinih razina obrazovanja.

Najzad, šesta skupina strateških ciljeva odnosi se na reformu zakonodavstva u obrazovanju. Nakon punih 14 godina imat ćemo ponovno zakon o osnovnom i srednjem školstvu na razini cijele države, što je možda još prije godinu dana izgledalo neostvarivo. Također se predviđaju i zajedničke jezgre nastavnih planova i programa na svim razinama obrazovanja, zatim standardi i normativi, i sve to opet s ciljem da se kroz suvremenu zakonodavnu regulativu dosegnu europski standardi.

Na kraju, bez imalo dvojbe možemo zaključiti da će se u Bosni i Hercegovini u sferi odgoja i obrazovanja uistinu dogoditi i moraju se dogoditi krupne promjene. Koliko će biti učinkovite posebno je pitanje. Mogu li se rješenja i iskustva jednih sredina bez kreativno kritičkoga odnosa prenositi u druge sredine? Mogu li se kvalitetne promjene, i uz velike finansijske potpore, izvršiti bez znanosti i struke? Prvi koraci su napravljeni. Reforma je krenula. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju već je donesen, Zakon o visokom obrazovanju je u parlamentarnoj proceduri. Nadajmo se najboljem, jer nakon toliko patnji mladež i svi građani Bosne i Hercegovine zaslužuju kvalitetan i učinkovit odgojno-obrazovni sustav.